

„СМРЗНУТО ТЕЛО, А НЕ БЛАГА ОВОГА СВЕТА”: АЛТЕРНАТИВА КОЛЕКТИВНОМ ЖИВОТУ У СТАРОЕНГЛЕСКИМ ЕЛЕГИЈАМА

Сажетак: Ослањајући се на критичку праксу новог историзма, а нарочито на Гринблатов појам моћи која, иако наизглед монолитна, увек у себи садржи пуко-тине и конфликте, односно елементе субверзије у односу на доминантни поредак (Гринблат 2003), у овоме раду анализираћемо староенглеске елигије „Потукач”, „Морепловац” и „Женина тугованка”. Староенглеско ранофеудално племенско друштво темељило се на припадању колективу – породици, ратничкој дружини и племену – а живот у њему уређивао је облик обичајног права познат као херојски кодекс. Колектив који је појединцу био уточиште и извор материјалне сигурности, али од кога је заузврат тражио безрезервну покорност и у потпуности га обликовао, одговара новоисторијском појму доминантног поретка. Староенглеске елигије „Потукач”, „Морепловац” и „Женина тугованка” описују измењене животне околности услед којих појединац – против своје воље или ређе сопственом одлуком – престаје да буде део колектива и почиње да живи алтернативним начином живота као усамљеник и изгнаник. Алтернатива колективу приказује се кроз изгнаничке формуле „лишен радости”, „лишен родне земље” и „ходити стазама изгнанства”, док се сећање на колектив дочарава призорима гозбене дворане и господара који дели благо, или пак сликама супружничке љубави и брачне среће. Положај јунака елигија и начини на које прихватају алтернативне околности показују фрагментацију унутар доминантног поретка, док њихова искуства воде закључку да је опстанак ван колектива био ретка опција. Стога је управо изгнанство – добровољно, једнако као и принудно – могуће разумети као једину манифестацију алтернативе заједници. Оно је ретким појединцима који у колектив нису желели или нису могли да се врате доносило слободу, мудрост, или пак стоицизам.

Кључне речи: староенглеске елигије, нови историзам, колектив, алтернатива

У свом познатом раду „Колање друштвене енергије” утемељитељ новог историзма Стивен Гринблат (Stephen Greenblatt) наводи да су савременици енглеске ренесансе за собом оставили „текстуалне трагове” (Grinblat, 2003: 172) путем којих људи нашег времена са њима могу да комуницирају. Као новоисторичар, Гринблат под „текстуалним траговима” подразумева књижевне једнако као и некњижевне текстове у којима је сачуван „интензитет живота” (Grinblat, 2003: 172) давне епохе, односно похрањена друштвена енергија која сведочи о моћи доминантног поретка, али на видело износи и „пукотине, конфликте и збрку у друштву” (Grinblat, 2003: 173). Како је нови историзам међу најза-

ступљенијим приступима у тумачењу средњовековне енглеске књижевности (Solopova & Lee, 2007: 276), примена Гринблатовог модела на „текстуалне трагове” из староенглеског периода такође једнако ефектно открива „владајући дискурс” (Grinblat, 2003: 172), као и субверзију у односу на доминантни поредак, односно алтернативне модалитете строго устројеном колективном начину живота.

1. Староенглеска књижевност и херојски кодекс

Период који се у историји енглеске књижевности означава термином староенглеска књижевност јесте најраније раздобље енглеске средњовековне књижевности и обухвата прва четири века њеног постојања, од средине седмог века, до Битке код Хејстингса, 1066. године. Староенглеску књижевност стварали су потомци германских племена – Англа, Саксона, Јута, Фрижана – која су убрзо после повлачења римских легија из Британије, 410. године, најпре предузимала пљачкашке походе, а од средине петог века почела и да се трајно насељавају у Британији. У нову домовину из постојбине донели су „стару германску баштину традиционалне религије, легенди и народне мудрости” као и „стари германски аристократски систем моралних вредности, тзв. херојски кодекс” (Dekanić-Janoski, 1998: 13), који је још у првом веку наше ере описао римски историчар Тацит, у делу *Германија*. Ови елементи старогерманског културног идентитета биће уграђени у књижевна дела која ће настати на тлу Британије, али та дела биће прожета и хришћанским погледом на свет, са којим су се потомци старих Германа први пут сусрели на британском тлу и усвојили га пошто су покрштени, крајем шестог века.

Староенглеско ранофеудално племенско друштво било је ратничко, утемељено на припадању колективу – породици, ратничкој дружини и племену – а живот у колективу уређивало је обичајно право, односно херојски кодекс. Ратничка дружина (*comitatus*) окупљала се око вође изузетне снаге и репутације стечене у великим подвизима, а однос вође и његових ратника био је од пресудног значаја за опстанак племена.

У борби, за старешину би било срамота да га ко надјуначи, а за његове пратиоце – да иза њега изостану; нарочито би било недостојно и за цео живот срамно изићи из борбе жив, а пустити старешину да погине. Њега бранити и чувати, њему приписивати своја јунаштва, најсветија је дужност. Старешине се боре за победу, а пратиоци за старешину. (Тацит, 2002: 39)

Бројност и способност ратничке дружине увећавали су репутацију вође, а репутација је „често...била довољна да отклони рат” (Тацит, 2002: 38). Плен из битке као и поклоне добијене за своје јунаштво ратници су предавали своме вођи, а он је одлучивао да ли ће им их вратити или дати нешто друго у замену. Дужност ратника била је да освети вођу погинулог у боју, док је вођа, са своје стране, имао обавезу да се ратницима за верну службу одужи пружањем

материјалне сигурности: „Пратиоци очекују да од свога старешине добију на поклон коња за мегдан и ону крваву, непобедну фреамеу.¹ Место плате добијају они храну, која не мора бити богзна како одабрана, али мора бити обилата” (Тацит, 2002: 40). Као што су са господаром ишли на бојно поље, стари Германи су са њим прослављали и победе у гозбеним дворанама, где су често проводили најхладније зимске дане – јер се тада није ратовало – слушајући песме скопа извођене уз пратњу харфе. Господар је био стожерна фигура у животима ратника, неко ко им је пружао и материјалну и духовну заштиту и имао улогу сличну улози „оца у патријархалној породици” (Dekanić-Janoski, 1998: 24). Осим дужности према господару, херојски кодекс је уређивао и дужности ратника према другом ослонцу његовог опстанка, породици, а најважнија обавеза у том погледу било је преузимање пријатељстава и непријатељстава свога оца и рођака, јер су се добар и лош глас, слава и срамота, код старих Германа трансгенерацијски преносили. Слично дужности да освети погинулог вођу, ратник је био дужан и да изврши крвну освету у случају да члан његове породице буде убијен.

2. Нови историзам

Породица, ратничка дружина и племе, дакле, колектив који је појединцу био уточиште и извор материјалне сигурности, али од кога је заузврат тражио безрезервну покорност и у потпуности га обликовао, одговара новоисторијском појму доминантног поретка. Нови историзам, критичка школа популарна и утицајна од осамдесетих година прошлог века до наших дана и веома заступљена у проучавањима средњовековне књижевности, као једну од својих полазних теза узима „уверење пост-структуралиста да прошлост за нас постоји једино у сачуваним текстовима, да је она „текстуално посредована“ и да је зато можемо истраживати једино тумачењем њених „текстуалних трагова”“ (Lešić, 2003: 65). Новоисторичари истовремено одбацују уверење неких ранијих проучавалаца књижевности да књижевно дело *одражава* неку историјску епоху или појаву, односно да приказује нешто што је изван ње саме: они тумаче текст „не само као продукт историје већ и као продуктивну снагу која делује истовремено с другим силама историје и која својим деловањем често мења силе које су јој дале облик” (Lešić, 2003: 65). Зато је за новоисторичаре књижевно дело једнако вредан и релевантан документ одређеног доба, као што су то правни, политички, црквени или било који други званични документи или пак приватни списи, те често за потребе анализе напореда читају књижевне и некњижевне текстове. На трагу Фукоа, новоисторичари сматрају да је држава, односно доминантни поредак, репресивна сила чија моћ путем суптилних механизма држи у покорности све своје поданике, али како дискурс ниједне епохе, по њиховом мишљењу, ипак није у потпуности хомоген нити монолитан, они у књижевним делима настоје да открију елементе субверзије,

¹ Тацит (2002: 19) наводи да латински писци ову реч некада преводе као „копље”, а некада као „мач”.

односно дисонантне тонове супротстављене званичној идеологији и пропаганди доминантног поретка. Новоисторичари, додуше, сматрају да субверзију креира сам доминантни поредак јер му је потребна као стратегија помоћу које се учвршћује: доминантни поредак субверзију, дакле, оглашава као неку врсту сигурносног вентила који макар на кратко ублажава ефекте репресивног апарата, али је такође и ограничава, односно затомљује. Новоисторичари су ипак, у погледу схватања државе, већи оптимисти од Фукоа, јер не поричу могућност отпора репресивном државном апарату, док Фуко „[д]ржаву види као монолитну, свеобухватну силу, која својим институцијама (...) држи друштво под строгим надзором, због чега су и могућности темељитијих промена, по њему, веома мале” (Lešić, 2003: 71).

Староенглеске елегије представљају групу од седам песама сачуваних у *Ексетерској књизи* (*The Exeter Book*), једној од четири рукописне збирке староенглеске поезије; у посебну групу сврставају их две заједничке теме – изгнанство и сећање на прошлу срећу (Dekanić-Janoski, 1998: 155). *Ексетерска књига* је, као и остале три рукописне збирке, записана око 1000. године, а претпоставља се да су елегије испеване у периоду између седмог и десетог века. Посматрано из перспективе новог историзма, елегије као релевантан документ давне епохе пружају увид у начин живота и устројство племенске заједнице и ратничке дружине, али њихова специфична вредност лежи у томе што представљају и веома ретка сведочанства о појединцу, практично невидљивом у ранофеудалном колективистичком друштву какво је било староенглеско. Појединци у елегјама „Потукач” (“The Wanderer”), „Морепловац” (“The Seafarer”) и „Женина тугованка” (“The Wife’s Lament”) које су предмет овога рада, колективу, међутим, више не припадају и занимљиво је да тек са статусом изгнанника они постају гласови. Ти гласови ће посведочити о животу у колективу, његовим благодетима, али и о измењеним животним околностима услед којих су – против своје воље или ређе сопственом одлуком – престали да му припадају и наставили да живе алтернативним начином живота, као усамљеници и изгнаници. Колектив је овде синоним за доминантни поредак, а напуштање колектива преломни тренутак у животу сваке од ових личности. Изгнанство Потукача и Жене је нежељено и принудно, али осим неизрецивог бола, из наметнутог стања трпљења, кроз лични и непосредан доживљај, израњају прикази живота којих нема у церемонијалним исказима јунака херојске поезије, прикази у којима је могуће препознати имплицитну критику крутог устројства колектива. Добровољни одлазак Морепловца из колектива у којем му живот не доноси испуњење корак је даље од имплицитне критике колектива: он представља субверзију у односу на доминантни поредак јер Морепловца не радује песма скопа, не занимају идеали о којима се пева уз харфу, не узбуђује помисао на битку и ратни плен, на стицање славе и репутације, те свесно тражи алтернативу колективу и налази је у самотној пловидби морем која га истински усхићује. Читање староенглеских елегја уз ослањање на критичку праксу новог историзма не даје само детаљан увид у организацију и одлике доминантног поретка, већ износи на видело и личне судбине изазване неком фрагментацијом

унутар њега, и пружа одговор на питање шта се уопште може подразумевати под алтернативом колективу без којег је егзистенција појединца била тешко замислива.

3. Живот у колективу

Где је коњ сад? Где је јахач?
Где је делилац блага?
Где је гозбена дворана?
Где су радости двора?
Авај, сјајни пехару! Авај, ратниче у оклопу!
Авај, славо принчевска! Како је само то време
Прошло, потамнело под шлемом ноћи,
Као да га никада није ни било!²
(„Потукач”, 93–100)

У овим стиховима из елегике „Потукач” који садрже добро познату поетску формулу *Ubi sunt*, насликан је, у свега неколико потеза, колективистички поредак староенглеског друштва са свим његовим карактеристикама. Два основна амбијента у којима се одвијао живот била су бојно поље и гозбена дворана, а главни актери живота – ратници – у оклопима су на коњима јуришали у борбу за свога вођу или славили победу у гозбеној дворани, пијући медовину из сребрних пехара. Једнако као господар и његови ратници, важну институцију староенглеског друштва представљали су певачи, скопи, који су или живели на двору или пак путовали и ступали у службу код различитих владара. Мада можда на први поглед тако не изгледа, улога скопа се по значају може упоредити са улогом највећих ратника јер док су се ратници борили за садашњи тренутак и будућност племена, дотле су скопи били задужени за прошлост и оно што би се могло назвати културом сећања. У друштву у којем је, изузимајући клерикални сталеж, неписменост била готово стопроцентна, скопи су имали дужност да чувају и негују историју и колективно памћење, да подсећају на славу и победе, али и на страдања и поразе, да указују на примере херојства и осуђују малодушност и кукавичлук. За своју службу су, као и ратници за своју, од владара награђивани материјалним добрима и осећајем сигурности као чланови племена.

„Потукач” је елегика од 115 стихова коју чине кратак пролог и епилог у хришћанском тону, и дугачак средишњи део. Средишњи део је могуће поделити на две целине – прву целину карактерише приповедање у првом лицу, док у другој доминира приповедање у трећем лицу. Верује се да је средишњи део песме старијег датума, а да пролог и епилог представљају хришћанске интерполације, дакле, да су их додали хришћански записивачи *Ексетерске књиге*, како би песму саобразили хришћанском духу, а потом и сачували. Претпоставља се

² Све стихове из староенглеских елегика превела је ауторка рада.

да је протагониста елегије „Потукач” управо скоп (Ковачевић, 1989: 28), јер његова животна ситуација за то даје основа. Песма, наиме, говори о човеку који је остао сам на свету – његовог господара је „покрила земља”, саплеменици су му такође изгинули, а он је као изгнаник кренуо преко залеђених таласа, да тражи нови двор и господара који би се о њему бринуо као онај којег је изгубио. Ако је, према Тациту, за старогерманског ратника највећа срамота вратити се жив из боја у којем је изгубио вођу, онда се може претпоставити да дужност Потукача у племену и није била да се бори, већ да о борбама пева и сачува их од заборава. Стога он, иако потпуно сам, остаје веран својој дужности, те оставља траг о нестанку свога рода и сопственој трагичној судбини последњег преживелог. Његово сећање на прошлу срећу пружа још нека сазнања о колективу, потврђујући да су племе, господар и гозбена дворана значили материјалну и духовну сигурност – „дељење блага”, „жежено злато”, мноштво ратника, савет, утеху и љубазност, а када изнемогао од дугог пута заспи, у сан му долазе још болније слике очинске фигуре делиоца блага који седи на престолу, а он га целива и на крило му ставља руке и главу.

„Морепловац” је елегија која има 142 стиха и две садржинске целине. Прва целина представља опис тешког и опасног живота на мору који, међутим, протагонисти доноси велику сатисфакцију, а другу целину чине размишљања о пролазности свега овоземаљског и материјалног, односно о небеском насељу као јединој извесности. Протагониста елегије „Морепловац” у неколико сугестивних приказа допуњује слику колектива, али не зато што га је изгубио и за њим чезне. Он је заљубљеник у морска пространства и друге обале, у слободу да плови куда га срце води, па благодети колектива свесно одбацује – уз изванредан презир према лагодном животу на копну – и бира тегобну борбу са таласима о којој мало може знати онај чији „живот у граду / пријатно пролази у гозбама и весељу / заштићен од опасности” („Морепловац”, 25–27). Морепловца не усхићују „звук харфе, дељење блага, / љубав жене, овоземаљска нада” („Морепловац”, 43–44), нити било шта у чему ужива онај који живи „у избобиљу”. Одбацујући, дакле, радости свакодневице у колективу, Морепловац истовремено осликава типичан живот свога времена: град нуди сигурност и задовољства, поезија се на гозбама рецитује или пева уз пратњу харфе,³ дељење блага је део устројства староенглеског друштва, љубав жене је по важности одмах уз материјалну обезбеђеност, а нада у бољи живот на овом свету исконска је тежња сваког човека. Потпуно свестан шта је напустио, Морепловац далеко сугестивније од колектива описује алтернативу коју је одабрао: чак и у најтежим тренуцима, када је „сам, без пријатеља и далеко од дома” („Морепловац”, 15) и када „уместо гозбене дворане и људског смеха” („Морепловац”, 18) чује само крике морских птица, порив који га тера ка мору надјачава и усамљеност и страх, јер „нема дана да ме жеља мога срца / не порине на дугачку морску стазу” („Морепловац”, 36–37).

³ Исто ће потврдити први енглески историчар, Пречасни Бид, у своме делу *Црквена историја народа Англа* (Bede, *Ecclesiastical History of the English People*), у познатом одломку о животу песника Кедмона (Bede, 1990: 248).

Призорима јавног живота староенглеског колективистичког друштва из исповести Потукача и Морепловца придружује се и глас једне жене, изгнаннице попут њих, али не из племена, већ из свога дома. „Женина тугованка” је монолог од 53 стиха и припада традицији „женских песама” (Dekanić-Janoski 1998: 156). Протагонисткињи песме судбина је наменила да јој муж оде „преко мора”, а да је мужевљева родбина у његовом одсуству, користећи сплетке и тврдећи да је то његова воља, отера из њиховог дома у шумску пећину, где су јој одредили боравиште. Из њеног сећања на прошлу срећу назире се љубав и складан брак, дом пун радости и често понављан завет да их ништа неће раставити осим смрти. Поред љубави, она је уз мужа имала сигурност и заштиту, јер стихови „У овој земљи беше мало оних који ме волеше, / мало оданих, мало пријатеља” („Женина тугованка”, 17–18) сугеришу да је, ступивши у брак, напустила домовину и отишла да живи у мужевљевој земљи. Нетрпељивост његове родбине која ју је лишила дома брутално је уверљива и у староенглеској поезији изразито ретка слика шире породичне заједнице која одлучује о судбини појединца. Попут поетске формуле *Ubi sunt* из „Потукача”, и „некадашња љубав” између ове жене и њеног мужа „сада је као да је никада није ни било” („Женина тугованка”, 26), а незавидна ситуација њена је једина извесност.

Колектив, односно доминантни поредак староенглеског друштва, изграђен на строгим правилима понашања и јасно одређеним улогама, фаворизовао је унутарплеменску слогу и кохезију, баштинио лојалност господару и породици и обликовао људе тако да својим вештинама и способностима што боље доприносе заједници. Ипак, колико год био уређен, и овај систем имао је пукотине и конфликте, што је видљиво управо у судбинама појединаца који су из одређеног разлога колективу престали да припадају. Њихове исповести потврђују да је дух колективитета апсолутно доминантан и пресудан у животима људи, те да су сусрет са собом и свест о себи могући једино у екстремним ситуацијама принудног или добровољног изгнанства.

4. Алтернативни начин живота

Различити су, дакле, разлози из којих Потукач, Морепловац и Жена постају изгнанници, али очигледне су сличности и у њиховим почетним реакцијама на нови статус и у постепеном прихватању алтернативног начина живота. Судбине ових људи показују да постоје разлози из којих се изгнанство из староенглеског друштва може разумети као алтернатива колективном животу јер се једино изгнанство – наметнуто као и добровољно – указује као алтернатива друштвеном систему који не познаје слободу избора нити различите концепте живота унутар заједнице. Алтернативни начин живота подразумева усамљеност, лутање копном и морем или бивствовање у неусловном станишту. Оно је стога казна, али може бити и награда. У оба случаја, измештање из колектива онима који га искусе омогућава једно другачије поимање и заједнице и сопства. Наметнуто изгнанство, које је задесило Потукача и Жену, изоштрава перспективу из које

посматрају колектив, а Морепловчево добровољно одбацавање колектива пружа осећај врхунског испуњења. Свака елегија настаје као потреба да се исприча лична прича. Искреност исказа, Потукача, Морепловца и Жене, понирање у заптивене дубине бића и откривање личних проживљавања сугеришу да колектив нема слуха нити интересовања за појединца, од кога једино очекује да одговори стриктно дефинисаним улогама и обавезама, на општу добробит. Напуштање колектива открива да, иако је заснован на високом степену кохезије, у њему ипак постоје пукотине и конфликти које је, додуше, могуће артикулисати тек по његовом напуштању. Тако Потукач имплицитно критикује непожељност показивања осећања и стриктна правила уздржаног понашања, Морепловац напросто не налази смисао у прописаном и очекиваном начину живота у племену, а Женина судбина потврђује потчињеност жене мушкарцу и њену друштвену маргинализацију, видљиву и у ретким приказима жена у другим делима староенглеског периода, чак и жена краљевске крви какве су Хротгарова краљица Велтеов и њена ћерка Фреавару из *Беовулфа* (*Beowulf*), чија је главна друштвена улога да ратницима у гозбеној дворани служе медовину.

Све три елегије отварају изгнаничке формуле у којима су приметни бол и шокантна спознаја разлике између колективног и алтернативног начина живота. Потукач своју исповест почиње речима:

Усамљенику је Божија милост
Често дарована, мада он, тужног срца,
Мора веслати
Воденим путевима, залеђеним морем,
Мора путовати стазама изгнанства: судбина је уистину предодређена.
(„Потукач”, 1–5)

Потом се нижу потресне слике нових животних околности уоквирене у самотно путовање без правог путоказа, путовање са идејом неопходности проналаска новог дома и ухлебља, праћено посртањем тела услед хладноће и умора, и посртањем духа при помисли на прошлу срећу и трагичну чињеницу пролазности свега овоземаљског. У исповести Потукача очувано је достојаствено држање у невољи научено у колективу, али приметно је и олакшање које доноси причање приче, давање одушка болу, чињеница да више не мора да „крије мисли свога срца”, „закључава тајне” и носи бол „дубоко у души”, како то колектив захтева од човека и ратника жељног славе. Алтернативни начин живота и судбина изгнанника овоме скопу доносе драгоцену искуство самоспознаје и разумевања за сопствено туробно расположење, расположење које колектив не препознаје и одбацује, а тек га усамљеник рационализује и прихвата. Живи са њим, схвата да оно постоји с разлогом и чини важан део свеукупног искуства, јер је сведочио изненадном крају живота многих племића и томе да овоземаљски живот свакога дана пролази и нестаје.

Иако су почетне речи Морепловца сличне Потукачевим:

Певам песму о морској пустоловини,
Терету опасности, тешком раду

Које често трпим измученог духа
У уморним сатима оштрог бола;
(„Морепловац”, 1–4)

Његове околности су, како је већ речено, сасвим другачије, јер од троје јунака елегија једино он својом вољом мења колико-толико удобан живот на копну за неизвесну пловидбу морем. Та одлука и подсмех према становницима копна који о мору не знају ништа јер уживају у добробитима заједнице, могу се разумети као субверзија у односу на доминантни поредак. У стиховима овог добровољног изгнанника нема сећања на прошлу срећу, дакле нема дијахронијске концепције носталгичне прошлости и сурове садашњости; присутан је само синхронијски паралелизам између тешког живота на мору који му доноси сатисфакцију и комфороног али испразног живота на копну. Уз сав напор и опасности, у алтернативном начину живота инспиришу га ноћна стража на прамцу брода, борба са зимском олујом, хучање мора, ломљење таласа и зналачко препознавање звукова морских птица – галебова, дивљих лабудова, шљука и морских ластва. Морепловац не пориче да га путовање морем и плаши, јер нико, па ни он, не зна какву ће му срећу Господ дати на пловидби, али зов далеких обала увек је јачи од страха: „његово срце походи љубав према мору” („Морепловац”, 48). У научној литератури много је писано о разлозима Морепловчевог изгнанства и подвргавања искушењима, и данас углавном постоји сагласност око тога да је циљ одрицања од земаљских блага, од онога што је човеку само „позајмљено” док је на овом свету – свесно изабран пут ка вечном животу (Fell, 1991: 174). Овом ставу доприноси други део песме, хришћански по тону и богат религиозним рефлексијама, у којем песник изражава уверење да су земаљска блага пролазна, а богоугодна дела оно што после смрти обезбеђује вечни живот на небу и добар глас на земљи. Морепловцу алтернативни начин живота доноси слободу, не само физичку, већ и духовну, и он цену слободе радо плаћа сатима и данима на отвореном мору. Његов дух чезне управо за таквим амбијентом, жеља његовог срца је морско пространство, и он тој жељи удовољава целим својим бићем чим осети његов трептај при помисли на нову пловидбу.

Почетак „Женине тугованке” наговештава личне и интимне рефлексије о изгубљеном дому и изневереној љубави:

Певам песму о тузи непрестаној
Причу о својој невољи, тежини бола
Бола садашњег и бола прошлог
Бола без краја, због изгнанства и јада
Али никад од девојаштва већег него сада.
(„Женина тугованка”, 1–5)

Срећом испуњен дом ова жена је вољом мужевљевих рођака морала да замени туробном шумском земуницом налик на пећину, стаништем обраслим храстовим дрветом и трњем изнад којег се дижу литице, невеселим местом у којем бол постаје све јачи. У њеној исповести присутни су и дијахронијски

концепт сећања на прошлу срећу коју је са мужем имала и заувек изгубила, али и синхронијски паралелизам између суморног живота који она води и срећних бракова неких других људи. Ипак, њена љубав према мужу није престала – она истрајава упркос тврдњи мужевљеве родбине да је прогнана на његов захтев, и тако надвладава зло у чијем се обручу нашла. Ова жена има толико снаге да се у мислима окреће мужу и брине како му је у далекој земљи. Алтернативни начин живота Жени дарује издржљивост какву није ни слутила да има, и глас, не само да искаже тугу, већ и проговори о обесправљености унутар дома свога супруга и господара.

Све три песме садрже детаљне и сугестивне слике суровости природе и атмосферских прилика којима су изгнаници изложени по напуштању колектива. Смрзнутог тела, Потукач путује преко тамних, ледених таласа, док га шибају мраз, снег и град, а ледена олуја увек изнова прети са севера. Таласи беспштедно ударају и Морепловчеву барку док он, удова укочених од хладноће, изморен глађу и искићен леденицама, настоји да одржи њен курс пред налетом још једне ледене северне олује која ће земљу оковати мразом и „избости” градом. Пећина у којој живи изгнаница из мужевљевог дома тамна је и дубока, сабласна и окрутна попут затвора, а дани су у њој дуги као година. Суровост природе заправо је само друго лице живота, оно супротстављено светлости и топлини гозбене дворане коју слави ратни заповедник у „Параболи о врапцу” Пречасног Бида (Bede 1990: 129), а упућеност на колектив и потпуна зависност од њега разлози су из којих изгнаници тако тешко подносе немилосрдну климу, која у њиховим исповестима израста у симбол негације живота, па и симбол уништења.

5. Закључак

И када се учини да је алтернативни начин живота Потукачу неиздржив, други део песме доноси неочекивани смирај. Иако његовом лутању није дошао крај, нити је нашао новог господара, он сада проговара као мудрац који је на овој земљи провео довољан број зима, спознавши вишу истину. Схватио је шта су мане импулсивности, брзоплетости и претеране одважности, а шта права мера самохвале, шта су мане стидљивости и понизности, и зашто је важно изабрати исправан тренутак да се говори и дела. Још значајније, стечена мудрост и животно искуство доводе до релативизације Потукачевог доживљаја безизлазности сопственог положаја, јер стојећи крај рушевина неке римске грађевине – „дела дивова” – постаје свестан да су многи пре њега ходили овом земљом и нестали, а тековине цивилизације супериорније од његове претворене у рушевине. Из узнемирујуће спознаје свеопште пролазности настају антологијски стихови о срушеним гозбеним дворанама чији владари „леже лишени радости, пали крај њихових зидина” („Потукач”, 79–80), стихови у којима су маестрално спојене две староенглеске поетске формуле, каталогизација (*sum ... sum*) и већ цитирано реторско питање *Ubi sunt*. Стихови

„Овде је благо пролазно, овде су пријатељи пролазни, / овде је човек прлазан, овде је жена пролазна” („Потукач”, 113–114), сведоче да се лутање Потукача не завршава жељеним приспећем у гозбену дворану неког новог господара, већ досезањем оног стања ума које се може назвати филозофском мудрошћу у прихватању неумитног. Шест стихова хришћански интонираног епилога песме у сагласју су са тим, јер милост Небеског оца и утеха у њему умногоме олакшавају прихватање неумитног. Ни путовање Морепловца се не завршава, већ увек изнова почиње. Његов циљ и није лука, јер када у луку и доспе да у њој проведе најсуровији део зиме, чезне за пролећем, да поново исплови. Први пупољци на дрвећу и озеленеле ливаде најављују то ново годишње доба, а у Морепловцу буде пријатан немир и жељу да се отисне на море, док га песма кукавице – весника лета и изгнаничке туге – сваки пут подсећа на то колико ће пловидба бити тешка. Његов дом је „стаза китова” на овом свету, а на оном се нада рајском насељу. Жену изгнану из мужевљевог дома невоља оплемењује стоицизмом. Патња не успева да наруши њену способност да воли, нити да у њој пробуди зло. Мисао о супругу и сећање на њихов некада срећан дом једино је што је још држи у животу јер, за разлику од „Потукача” и „Морепловца”, у „Жениној тугованки” нема помена хришћанске утехе, па се ова елегичка чини ближом старогерманском паганском концепту судбине.

Староенглеско колективистичко друштво, строго уређено неписаним правилима херојског кодекса и базирано на безрезервној покорности својих чланова, указује се као пожељно и неопходно уточиште сваком појединцу, јер је гарантовало материјалну и духовну заштиту. Колективистички дух прожимао је све аспекте живота и чинио основу доминантног поретка, који би за проучаваоце из каснијих епоха остао непрозиран и неупитно хомоген, да у састав *Екстереске књиге* нису ушле личне исповести појединаца – елегичке. Проговарајући о животним ситуацијама и емотивним стањима којих нема ни у херојској ни у религиозној поезији, Дакле, ни у *Беовулфу*, ни у јуначким песмама, нити у делима Кедмона и Киневулфа, елегичке чине видљивим пукотине и конфликте унутар доминантног поретка и отварају неколико важних питања: где и како да настави живот онај ко је остао сам на свету, шта је решење за појединца који не жели да се приклони идеологији бојног поља и гозбене дворане и какав је положај обичне жене у дому и породици, ако се зна да ни положај аристократских жена, „ткаља мира”, није увек гарантовао сигурност?⁴ Судбине Потукача,

⁴ „Ткаљама мира” називане су жене аристократског порекла, често краљевске кћери, које су удаване за владаре непријатељских племена, како би се међу њима постигло помирење (Деканић Јаноски 1998: 26). Неке од тих жена имале су срећу да проживе живот у миру, односно да не дође до обнављања сукоба између племена из којег су потицале и оног у које су се удале, али било је и много примера обнове непријатељстава, у којима су оне доживљавале трагичну судбину, јер су по правилу губиле и чланове примарне породице, али и мужеве и синове. Најпознатији пример злосрећне судбине „ткаља мира” јесте Епизода о Фини из *Беовулфа*. Данци, да би склопили мир са Фрижанима, удају принцезу Хилдебурх за фрижанског краља Фина. Њен брат Хнеф, приликом посете сестри и зету, погине у сукобу који је изненада избио у гозбеној дворани. Ту погине и један од синова Хилдебурх, и она оплакује и брата и сина који буду заједно спаљени на ломачи. Преостали Данци склопе мир са краљем Финином и приђу његовој ратничкој дружини, а

Морепловца и Жене који настављају да егзистирају неинтергисани у заједницу показују да староенглеско колективистичко друштво на ова питања није имало одговоре. Опстанак ван колектива био је, дакле, ретка опција, а управо је изгнанство – добровољно, једнако као и принудно – могуће разумети као једину манифестацију алтернативе заједници. Изгнанство је ретким појединцима који у колектив нису желели или нису могли да се врате доносило слободу, као што је случај са Морепловцем, односно мудрост, као Потукачу, или пак стоицизам, као Жени изгнаној из дома. Да ови људи нису примили тешке животне ударце, односно донели тешке животне одлуке, дакле, да су остали да живе унутар колектива, нити би се икада чули њихови гласови, нити би се могло размишљати о алтернативи племенској заједници и ратничкој дружини у магловитим вековима раног феудализма, у суровим пределима крајњег северозапада Европе.

Литература

- Bede. (1990). *Ecclesiastical History of the English People*. (Trans. L. Sherley-Price). London: Penguin.
- Beowulf*. (2001). (Trans. M. Alexander). London: Penguin.
- Dekanić-Janoski, S. (1988). *Kritička istorija stare engleske književnosti*. Beograd i Kragujevac: Filološki fakultet i Nova svetlost.
- Fell, Ch. (1998). Perceptions of Transience. In M. Godden and M. Lapidge, (Eds.), *The Cambridge Companion to Old English Literature* (pp. 172–189). Cambridge: Cambridge University Press.
- Grinblat, S. (2003). Kolanje društvene energije. U Zdenko Lešić (Prir.), *Nova čitanja. Poststrukturalistička čitanka* (str. 172–187). Sarajevo: Buybook.
- Ковачевић, И. (1989). *Из старе енглеске књижевности*. Београд: Научна књига.
- Lešić, Z. 2003. Novi historicizam – što je tu novo? U Zdenko Lešić (Prir.), *Nova čitanja. Poststrukturalistička čitanka* (str. 59–75). Sarajevo: Buybook.
- Solopova, E. and S. D. Lee. (2007). *Key Concepts in Medieval Literature*. Houndmills Basingstoke, Hampshire and New York, NY: Palgrave Macmillan.
- Тацит, К. (2002). (Прев. В. Чајкановић). *Германија*. Београд: Полиграф.
- The Seafarer, (1990). U V. Felbabov (Prir.), *Izbor tekstova iz engleske književnosti, prvi deo* (str. 21–22). Novi Sad: Filozofski fakultet.
- The Wanderer (26.05.2020) <<https://www.scribd.com/document/267425438/The-Wanderer>
- The Wife's Lament, (1990). U V. Felbabov (Prir.), *Izbor tekstova iz engleske književnosti, prvi deo* (str. 26–27). Novi Sad: Filozofski fakultet.

данског вођу Хенгиста гризе савест и рађа му се жеља за осветом. На пролеће Хенгист нападне Фрижане, убије Фина и освети господара Хнефа, а краљицу Хилдебурх, која је изгубила и брата и сина и мужа, враћа у домовину (*Beowulf*, 2001: 1067–1159).

Milica Spremić Končar

**‘A FROZEN BODY, NOT THE RICHES OF THIS EARTH’:
’AN ALTERNATIVE TO THE COMMUNITY LIFE
IN OLD ENGLISH ELEGIES**

Summary

Taking into account the critical practice of new historicism, especially Stephen Greenblatt’s concept of power which has always contained fragmentations and conflicts even though it seems monolithic, i.e. the subversion of the dominant order, in the paper we analyze Old English elegies ‘The Wanderer’, ‘The Seafarer’ and ‘The Wife’s Lament’. The Old English society rested on belonging to a community –family, *comitatus*, and to a tribe–in which life was regulated by the heroic code. The community falls into the new historicist concept of the dominant order as it guarantees safety and provides material resources, but also requires unconditional submissiveness and moulds each member. The Old English elegies ‘The Wanderer’, ‘The Seafarer’ and ‘The Wife’s Lament’ depict life circumstances in which individuals stop being part of the community and adopt an alternative way of life of lonesome exiles, unwillingly or sometimes even of their own free will. The alternative way of life is depicted through expressions such as ”bereft of joy”, ”of native land deprived” and ”to travel the paths of exile”, while remembrance of a happy life in the community is evoked by the images of a mead-hall and a gold-giver or those of love between spouses and marital happiness. The new circumstances those people face and the ways in which they accept the change reveal fragmentations within the dominant order, while their experiences lead to the conclusion that survival outside the community is a rare option. That is why voluntary and compulsory exile can be understood as the only manifestation of an alternative to the community to which the rare individuals did not want to or could not return but were rewarded instead with freedom, wisdom or stoicism.

m.spremicKoncar@gmail.com